

середовище перетвориться на економіку інноваційного типу. Натомість в існуючому середовищі у машинобудівних підприємств відсутні перспективи, для яких можна передбачити позитивні ефекти.

Висновки. З точки зору нестабільного конкурентного середовища, а також враховуючи відсутність управлінського та збутового досвіду, наведені показники свідчать про недостатність інновацій в управлінні та управління цільовими ринками.

З іншої сторони, нестача дієвих інноваційних стратегій та домінування не інноваційної основи розвитку економіки свідчить про відсутність бар'єрів входу в ринок та високу ймовірність отримати інноваційний ефект в результаті низької конкуренції інноваційних продуктів. Таким чином, слід передбачити різке зростання кількості інновацій за умов макроекономічної та політичної стабілізації в Україні.

Література

1. Україна у цифрах 2009 : [стат. збірник / за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 258 с.
2. Футало Т. В. Конкурентне середовище на споживчому ринку України: проблеми і перспективи / Т. В. Футало, М. Ю. Барна // Науковий вісник УкрДЛІТУ. – Львів, 2004. – Вип. 14.7– С. 268–278.

Надійшла 10.04.2011

УДК 697.1:643

Т. В. СЕРДЮК, С. Ю. ФРАНИШИНА
Вінницький національний технічний університет

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В статті розглянуто роль інституційного середовища у модернізації житлово-комунального господарства і підвищенні його енергетичної ефективності.

In the article is considered the role of institutional environment in the modernization of housing and communal services and increase its energy efficiency.

Ключові слова: інституційне середовище, житлово-комунальне господарство, енергетичні витрати, енергозбереження, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, комунальні послуги.

Вступ

Стан вітчизняного житлово-комунального господарства та особливості управління ним свідчать про надзвичайно велику кількість дискусійних тез і аргументів щодо реформування ЖКГ. Проте реформування не має бути самоціллю. Воно необхідне для того, щоб з часом населення повністю оплачувало комунальні послуги відповідно до комунальних стандартів ефективності, а не за фактичним рівнем безгосподарності виконавців послуг. Попри зусилля урядів, обсяг бюджетних витрат на фінансування ЖКГ ніяк не вдається ані істотно знизити, ні профінансувати повністю. Головна причина – надвисокі витрати на ЖКГ, які динамічно зростають, на сумному фоні повільного зростання реальних доходів населення і перерозподілу зібраних податків на користь центру, що обмежує доходи місцевих бюджетів.

Головною причиною надмірно високих витрат на послуги ЖКГ і величезних фінансових зобов'язань держави у сфері житлово-комунального господарства є його низька енергоефективність! Більше ніж 85% вартості комунальних послуг, що надаються населенню, прямо або опосередковано пов'язані з фінансуванням тепло-, електро-, газо-, водопостачання, а також поточного ремонту інженерних мереж будівель і їх конструктивних елементів з метою підвищення теплозахисту. Низька енергетична ефективність збільшує витрати, зростання витрат спричиняє зростання соціальної напруги, що стримує можливості перенесення тягара повної оплати послуг на населення. Практично всюди ці витрати за умови цілеспрямованої роботи можуть бути скорочені на 25–50%.

Тому особливої актуальності набуває питання забезпечення енергетичної ефективності житлово-комунального господарства, досить вагомий вплив на формування якої мають інституції, що здійснюють структурування та упорядкування умов нестабільного середовища. Дослідження особливостей розвитку інституційного середовища та механізму його впливу на розвиток житлово-комунального сектору є основною задачею даної статті.

Основний розділ

На думку класика інституційної теорії Д. Норта, інституції – це правила гри в суспільстві, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище, вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного. Це, у свою чергу, дозволяє досягати поставлених цілей та завдань, об'єднувати ресурси учасників суспільного процесу,

виходячи зі спільних інтересів. Інститути сприяють обмінові інформацією, реалізації прав власності та виконанню контрактів сторонами укладених угод, а також визначають конкуренцію на ринках.

В Україні житлово-комунальному господарству не вдалося перетворитися на ринковий сектор економіки, у ньому домінують адміністративні методи управління. Населення позбавлене елементарних «ринкових прав»: не може контролювати обсяг і якість послуг, що надаються, обирати ціну і навіть відмовитися від таких послуг; обсяг споживання залишається невідомим. Немає ясності і в питанні, хто ж отримує послуги і навіть що ж саме є спожитим продуктом: ресурси, за які відповідно до нормативів сплачує споживач або параметри комфорту.

Дві третини котелень мають ККД нижче від 80%, третина – нижче від 60%, а десята частина – нижче від 40%. Втрати в 70% українських систем теплопостачання становлять 20–60%. Хто повинен платити за таку низьку ефективність? Фінансову відповідальність за низьку ефективність використання енергії в ЖКГ мають розділити населення і держава. Держава та органи місцевого самоврядування повинні відповідати за ефективність систем енерго- і водопостачання аж до житлового будинку. Населення ж повинне нести відповідальність за ефективність використання ресурсів у житлових будинках. За повного дотримання стандартів ефективності на всіх стадіях виробництва, транспортування, розподілу і кінцевого споживання витрати на опалення одного квадратного метра становлять тільки 30–70% рівня, що фактично склався. Тобто сьогодні велика частина населення вже оплачує понад 100% вартості послуг теплопостачання нормативного рівня ефективності.

На сьогодні зрозуміло, що сфера житлово-комунального господарства України має значний потенціал у напрямі скорочення енергоспоживання та покращення якості послуг. Проте багато доступних технічних та технологічних рішень використовуються недостатньою мірою, як, наприклад, покращення теплоізоляції будівель, когенерація, використання вторинних джерел енергії. У зв'язку з цим очевидна необхідність подальшої системної роботи у напрямі модернізації об'єктів та систем житлово-комунального господарства із використанням наявних місцевих ресурсів, а також пошуку інноваційних рішень для розв'язання проблем, що накопичилися у сфері енергозбереження за останні десятиліття.

Процес реформування житлово-комунального господарства свого часу пережили всі розвинуті країни світу. Шукаючи виходу зі складної ситуації, уряди цих держав проводили політику, що мала забезпечити державну підтримку підприємств житлово-комунальної сфери і, водночас, сприяла якомога широкому залученню приватного сектора до надання послуг, в результаті чого розвивалось конкурентне середовище та підвищувалась ефективність надання житлово-комунальних послуг із поступовим зниженням їх вартості.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) має низку специфічних особливостей, що характеризують його як складну, багатоелементну, динамічну організаційно-економічну систему. Підприємствам та об'єднанням ЖКГ притаманна внутрішня економічна й організаційна єдність. За своїм змістом і структурою житлово-комунальне господарство – складний та багатогранний об'єкт управління, який обумовлює специфічні особливості побудови організаційної системи управління і державного регулювання для забезпечення надійності функціонування підприємств галузі, підвищення ефективності роботи комплексу.

Особливістю функціонування ЖКГ є те, що воно представлене «чистими» природними монополіями і підгалуззями, які розвиваються за законами конкурентного господарства. До останніх належить експлуатація житла, санітарне очищення територій тощо. Ще однією характерною особливістю ЖКГ є те, що комплекс переважно надає послуги, а не виробляє товари, а отже належить до виробничої і невиробничої інфраструктури. Ще одна особливість ЖКГ пов'язана із комплексністю галузі, яка характеризується великою кількістю підгалузей, що входять до її складу.

Встановлено, що внаслідок функціонування і розвитку окремих підгалузей житлово-комунальне господарство виступає як різновид природної монополії. У зв'язку з тим, що характерними некоректними діями монополістів є завищення цін і тарифів, нав'язування умов договору, не вигідних споживачу, зниження якості продукції та якості обслуговування, встановлення бар'єрів доступу інших підприємств на потенційно конкурентні суміжні ринки тощо, виникає необхідність регулювання природних монополій. Методи державного регулювання природних монополій передбачають контроль за рівнем і структурою цін, обсягом пропозиції продукції на ринку, рівнем доходів природного монополіста (у формі прибутку, комісійних тощо), бар'єрами входу (виходу) на ринок (з ринку), якістю продукції (послуг), правилами безпеки, фінансовою структурою і структурою власності підприємств та організацій.

На рубежі 80–90-х рр. уряди багатьох країн світу у рамках соціально-економічних програм реформування державного сектора економіки проводили приватизацію об'єктів ЖКГ керуючись тим, що державні підприємства – це найчастіше національні зобов'язання, ніж національне майно. Вважалося, що для нації набагато краще передати ці підприємства приватному сектору, який приносить дохід на основі конкуренції. Паралельно з процесом приватизації відбувався пошук нових форм надання комунальних послуг за участю представників приватного бізнесу. У країнах з розвинутою ринковою економікою приватний бізнес у 90-х рр. виконував не більше 1/5 послуг в системі ЖКГ [1]. При цьому зберігається надання послуг муніципальними службами, в першу чергу, у сфері комунального обслуговування.

Муніципалітет виступає при цьому як організатор виробництва послуг. Іншими словами, надання послуг здійснюється не самим муніципалітетом, а підприємствами, заснованими на муніципальній власності та підзвітними муніципалітету.

Потрібно зауважити, що державне регулювання комунальної інфраструктури не лише не скасоване у країнах з розвинутою ринковою економікою, а й зазнало глибокої еволюції під впливом специфічних потреб у тій чи іншій галузі ЖКГ. Нововведення в житлово-комунальній сфері розвинених країн, які ґрунтуються на раціональному поєднанні централізації і децентралізації, дали позитивні результати, які активізують ринок послуг і покращують умови життя споживачів.

Зразковим для розуміння сутності змін в житловому господарстві є досвід Німеччини, де ще на початку 90-х розпочалось реформування, основним наслідком якого стало створення конкуренції в різних галузях житлово-комунальної сфери, демонополізація компаній, що надавали послуги, модернізація комунальної інфраструктури та житлового фонду, удосконалення ціноутворення на житло-комунальні послуги.

Для удосконалення ціноутворення Німеччина перейшла від надання соціальної допомоги населенню через комунальні підприємства до адресного субсидіювання. Субсидії надавались малозабезпеченим сім'ям залежно від рівня їхнього доходу по принципу багаті допомагають бідним, а не користуються разом з ними низькою тарифною сіткою. Звільнені кошти шляхом надання грантів та кредитів під низькі відсотки були інвестовані в модернізацію мереж і обладнання.

У Німеччині особлива увага приділялась підвищенню ефективності комунальних підприємств, що забезпечувалось за рахунок використання сучасних технологій та автоматизації. Тут також діяли спеціальні державні банки, які сприяли розвитку житлово-комунальної сфери, надаючи кредити під конкретні адресні програми, спрямовані на підвищення ефективності використання та економію ресурсів.

Не менш цікавим в реформуванні житлово-комунальної сфери є досвід Великої Британії, яка майже 15 років створювала суспільно прийнятні та комерційно привабливі умови в цьому секторі. Ще в 1990 році було введено заборону на відключення послуг водопостачання для побутових споживачів, але водночас було прийнято рішення про підвищення тарифів для неплатників. Якість комунальних послуг в цій країні визначається низькою вимірюваних параметрів, зокрема зафіксовано час дозвону до диспетчерської служби (не більше 30 сек.) та час виконання заявки на усунення несправностей.

В деяких країнах комунальну інфраструктуру не переведено у приватну власність, таких як Франція, де комунальні служби є переважно муніципальними. В цій країні досить поширеним був досвід створення та функціонування концесій, заснованих на договорі, відповідно до якого підприємство комунальної сфери передається в експлуатацію приватній фірмі. Добір концесіонерів здійснюється на конкурсній основі, при цьому договір жорстко регламентує їхню діяльність, включаючи умови надання послуг і рівень тарифів. З метою забезпечення належної якості послуг органи влади мають право застосовувати штрафні санкції, аж до позбавлення прав на концесію, а після закінчення дії договору об'єкт, включаючи створені концесіонером виробничі потужності, передаються власникові. Розвитку конкурентного середовища в цій галузі сприяє і діяльність об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.

Тарифна політика була і дотепер залишається одним із найдієвіших каталізаторів енергозбереження, про що свідчить досвід розвинутих країн (табл. 1) [2]. Прослідкуємо становлення тарифної системи на прикладі „піонерів” у цій сфері – Німеччини, США, Франції.

Таблиця 1

Сучасна структура тарифів у різних країнах світу

Країна	Види тарифів	Суть тарифної політики
США	Цілий спектр тарифів для побутових, промислових, комерційних підприємств. Тарифи диференційовані за періодами часу, тарифи з перервами у постачанні, сезонні тарифи.	Враховуються обсяги споживання енергетичних ресурсів, пікове споживання (потужність). По суті діють триставочні тарифи – плата за приєднання, енергію, приєдану потужність. Для побутових споживачів коефіцієнт плати збільшується із збільшенням споживання, а для великих споживачів відносна плата зменшується зі збільшенням споживаної енергії та потужності.
Франція	Розроблені та діють декілька видів тарифів: „блакитний”, „жовтий”, „зелений” – залежно від потужності та напруги приєднання. Кожен із цих „кольорових” тарифів в середині своєї зони розбивається ще на декілька залежно від умов та обсягів споживання енергії, графіка споживання, днів тижня, пори року.	Досить жорстко контролюється максимальне навантаження, пропонуються різні пільгові тарифи для тих, хто погоджується на переривання навантаження чи зменшення потужності у пікові години та стимулювання до вирівнювання графіка навантаження.
Німеччина	Тарифи залежать від замовленої потужності та обсягу використаної енергії. Окремі види тарифів для промислових, побутових та комерційних споживачів. Деякі компанії пропонують понад 20 різновидів диференційованих та прогресивних тарифів для споживачів.	Ця тарифна система включає плату за підключення, характерною складовою якої є обслуговування лічильників та виписування рахунків. Зокрема є спеціальні тарифи для потужних споживачів, причому ним пропонується значна плата за енергію і мала – за потужність, а у пікові години навантаження, навпаки, збільшена плата за потужність і зменшена за споживання.

Одним з традиційних способів фінансування енергозбереження для більшості країн Європи і США було використання засобів споживачів енергії. Інструментом реалізації цієї умови є включення в структуру тарифів на енергоносії цільової складової на фінансування енергозберігаючих технологій. Величина цієї складової (від 3 до 10%) визначається з урахуванням національних і регіональних планів і програм у фінансуванні енергозберігаючих проектів. Крім того, споживач енергії може накопичувати цю частину платежів у своєму фонді на реалізацію власних заходів щодо енергозбереження. При цьому витрачання цих засобів повинно здійснюватися під контролем держави, де споживач зобов'язаний гарантувати отримання фактичної економії в результаті впровадження енергозберігаючих технологій. У разі нецільового і безрезультатного витрачання засобів їх вилучають до бюджету держави [3].

Отже прийнятими організаційно-правовими формами управління житлово-комунальним господарством в зарубіжних країнах є: об'єднання власників житла у різні групи з метою вибору обслуговуючих підприємств на конкурсних засадах; розвиток і застосування делегованого управління (концесій, оренди); стимулювання якості надання послуг і зниження їх вартості через підвищення конкуренції серед постачальників цих послуг; запровадження системи договірно-правових відносин.

Прийняття нового Житлового Кодексу викликає багато питань і страхів в українському суспільстві. Найбільше розголосу і збурення громадськості викликають питання, пов'язані з впровадженням управляючих компаній і зміною системи управлінням житлом. Створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків розглядається владою як обов'язковий крок у реформуванні житлово-комунального господарства. Станом на 1 березня 2011 р. загалом в Україні функціонує 12386 ОСББ. Відповідно до програми реформування до кінця 2014 року заплановане створення 45530 ОСББ, що становитиме близько 70% багатоповерхового житлового фонду.

Можливі різні варіанти договірних відносин між ОСББ та виконавцями житлово-комунальних послуг, серед них є такі, що передбачають участь управляючої компанії. Для забезпечення «законослухняності» управляючих компаній і надавачів послуг впроваджується система регулювань і сертифікацій, а також вимога щодо інвестиційного потенціалу. Проте така система регулювання залишає всі важелі впливу на стороні влади, породжуючи тіньові схеми видачі сертифікатів і дозволів. Сертифікація – це інструмент впорядкування ринку і створення важелів для його розвитку і стимулювання конкуренції, але ж в Україні не створено ринку управителів і ринку якісних комунальних послуг. Як показує східноєвропейський досвід, перехідний час на впровадження сертифікації встановить 2–3 роки і при управлінні своїм майном сертифікація не вимагається. Почати доцільно з розробки системи підготовки та навчання управителя і чіткого зазначення кваліфікаційних вимог до управителів.

Інвестиційна спроможність управляючої компанії здається ніби позитивним явищем для заохочення інвесторів, проте це непотрібний регулятор, який погубить розвиток малих і середніх фірм і приватних підприємств на ринку управління і надання комунальних послуг. Враховуючи відсутність зрозумілих правил гри на житловому ринку на теперішній час вимога щодо інвестиційної спроможності виглядає як ворота для пропускання обраних компаній на ринок українського управління. Вимоги сертифікації і інвестиційної спроможності можуть стати найбільшою загрозою для розвитку ОСББ, адже вони в цих критеріях повністю прирівнюються до управляючих компаній. Така норма ЖК погубить і так слабкі позитивні паростки недолюгої української реформи ЖКГ.

Законодавець добивається створення ОСББ всюди і не дає альтернативи. Проте чи буде така система управління ЖКГ раціональною і сприяти підвищенню ефективності галузі в тій формі, що пропонується? Особливо популяризується версія делегованого управління і керуючих компаній. Проте управління повинно реформуватись залежно від завдань, які потрібно вирішувати в даному конкретному місці, а не за наперед визначеними моделями, зліпленими під чиїсь конкретні інтереси. Інституційні схеми не експортуються, вони мають поступово адаптуватися. Врешті-решт, саме міський голова відповідає за надійність, витратність і якість роботи ЖКГ міста. Тому делегування управління не означає усунення влади від управління. Наявність або відсутність доцільності делегування управління має залежати від порівняння витрат і результатів. А формальна вимога щодо інвестиційного потенціалу абсолютно не гарантує ніякої модернізації галузі.

Структура ринку (зокрема система договорів, утворення тарифів та оплата послуг ЖКГ), у рамках якої здійснюється перехід на 100-відсоткову оплату вартості послуг в Україні, може призвести тільки до одного результату – безконтрольної ескалації цін на послуги низької якості. Якщо все навантаження з оплати послуг лягає на плечі мешканців і дотування припиняється, то практично зникає економічний інтерес міської влади займатися проектами, що знижують витрати на комунальні послуги. Залишається тільки зацікавленість у зниженні житлових субсидій. Що ж до ресурсопостачальних організацій, то їхні можливості перекладати неефективні витрати на плечі населення у такому разі різко зростають.

Висновки

Забезпечення енергетичної ефективності як у виробництві послуг житлово-комунального господарства, так і у їх споживанні є необхідною умовою розвитку галузі. На досягнення цієї мети безпосередньо впливає рівень розвитку інституційного середовища, недосконалість якого підвищує ризики функціонування підприємств галузі та ставить під сумнів взагалі можливість одержання споживачами

послуг в необхідному обсязі і заданої якості. Технічне переоснащення житлово-комунального господарства, скорочення питомих показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва (надання) житлово-комунальних послуг, у тому числі створення дієвого і прозорого механізму стимулювання використання альтернативних джерел енергії та видів палива є безперечно першочерговою задачею, для вирішення якої необхідне формування відповідно до вимог світових стандартів ринку житла, запровадження недискримінаційних економічних відносин між суб'єктами цього ринку, реформування системи оплати за комунальні послуги відповідно до комунальних стандартів ефективності.

Література

1. Енергозбереження в житловому фонді: проблеми, практика перспективи : [довідник] / „НДІпроектреконструкція”, Deutsche Energie. – Agentur GmbH Institut (IWU), 2006. – 144 с.
2. Лазарева Т. В. Регулирование энергообеспечения общества: мировой опыт и необходимость его использования в Украине / Т. В. Лазарева, В. Н. Инякин // Наукові праці ДонНТУ. – 2003. – Вип. 68. – С. 190-197.
3. Корецький М. Х. Умови запровадження ефективних енергозберігаючих технологій у житлово-комунальне господарство / М. Х. Корецький // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 15. – С. 31–35.

Надійшла 10.04.2011

УДК 330.541: 519.2

Н. Ю. СТЕПАНОК

Одеський національний морський університет

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Знайдено статистичну залежність між макроекономічними показниками та результатами діяльності транспортної галузі України, показано їх двосторонню взаємодію. Встановлена необхідність розвитку транспорту задля досягнення економічного зростання в країні.

Statistical dependence between the national measures and results of transport branch activity is found, their bilateral interaction is shown. Necessity of transport development for achievement of economic growth is established.

Ключові слова: національна економіка, транспортна галузь, валовий внутрішній продукт, валова додана вартість транспортної галузі, фонд оплати праці найманих працівників, експорт послуг морського транспорту, імпорт послуг морського транспорту.

В сучасному світі актуальна проблематика розвитку економіки, від потрясінь нещодавньої кризи й досі не відійшли більшість країн. На перший план виходять макроекономічні проблеми, пов'язані з безробіттям, інфляцією, споживанням. Важливість макроекономіки, що досліджує характер та закономірності функціонування національної економіки, є беззаперечною. Особливе місце займає питання державного регулювання економіки України з метою її виходу з кризового становища та стабілізації.

Появу макроекономіки пов'язують з ім'ям англійського економіста Дж.М. Кейнса [1], який, на противагу класичним ідеям про самозрівноваження ринку, принципу «невидимої руки» А. Сміта, обґрунтував об'єктивну необхідність державного регулювання ринкової економіки, з'ясував основні засоби та інструменти державного впливу на неї.

Серед макроекономістів кейнсіанського та класичного напрямків й досі тривають суперечки стосовно ролі держави у вирішенні економічних проблем та можливості її втручання в економічні процеси. Науковцями обох макроекономічних напрямків досліджуються такі актуальні проблеми, як економічні цикли та інструменти подолання криз, безробіття, інфляція, економічне зростання. Проблема покращення якісних та кількісних параметрів економічного зростання глибоко висвітлюється такими видатними економістами, як Р. Солу [2], Е. Домар [3], Р. Харрод [4]. Можливість державного регуляторного впливу, нерівновагу економіки, обмеженість доступу до інформації розглядають такі відомі послідовники Дж.М. Кейнса, як Н.Г. Менкью [5], Д. Ромер [6], Дж. Акерлоф [7], питання стабілізації грошової маси та інфляції висвітлюється відомим монетаристом М. Фрідменом [8], А. Філіпсом [9]. Важливішим аспектом розвитку сучасної макроекономічної теорії В. Полтерович [10] вважає вдосконалення математичного інструментарію та застосування все більшого кола математичних розділів до економіки.

Для умов розвитку вітчизняної економіки проблематика вдосконалення та знаходження найкращих джерел економічного зростання набуває дедалі більшого значення. Серед українських економістів питаннями макроекономіки займаються такі вчені, як В. Геєць [11], А. Алексєєв, Д. Алексєєв [12], В. Присяжков [13] та інші.

Треба відмітити, що в загальноприйнятих макроекономічних моделях не враховується транспортний чинник, в той час як транспортні зв'язки є найважливішим елементом інфраструктури